

Christopher
Harding

Een kleine
geschiedenis
van Japan

Inhoud

Plattegronden	7
Inleiding	15
HOOFDSTUK 1	
De eerste gemeenschappen	23
HOOFDSTUK 2	
De geboorte van 'Japan'	31
HOOFDSTUK 3	
Perfectionering van de cultuur	45
HOOFDSTUK 4	
De wereld van de krijgsheer	61
HOOFDSTUK 5	
De droom van eenheid	83
HOOFDSTUK 6	
Het stadsleven	105

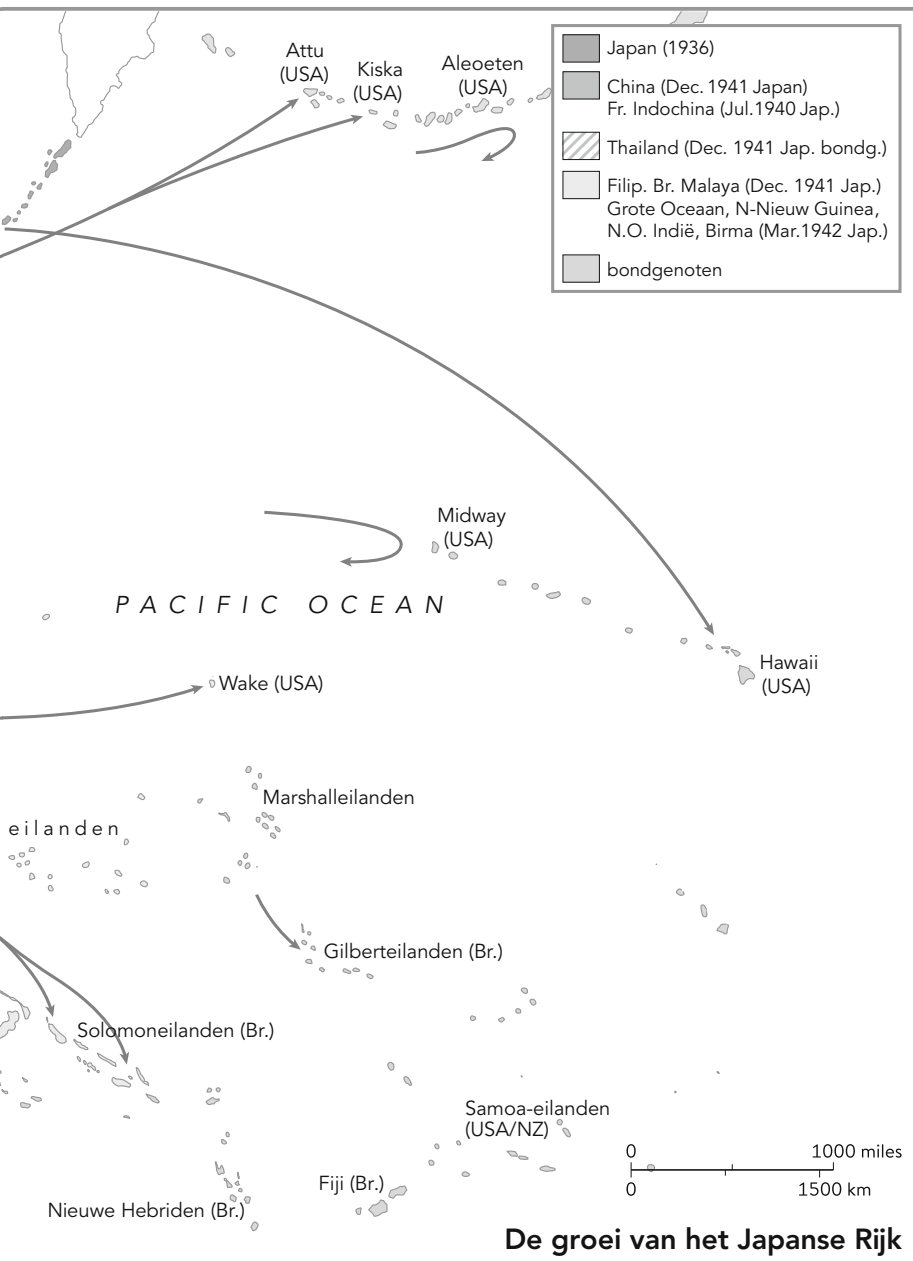
HOOFDSTUK 7	
De belofte en de dreiging van het Westen	125
HOOFDSTUK 8	
De donkere vallei	149
HOOFDSTUK 9	
Het schitterende leven	175
HOOFDSTUK 10	
Op zoek naar 'Japan'	203
Epiloog	227
Dankwoord	235
Literatuur	237
Register	241

Inleiding

Met een Japans paspoort kun je zonder visum 194 landen en regio's over de hele wereld bezoeken. Alleen het paspoort van Singapore is nog beter, met 195 bestemmingen. Toch bezit minder dan 20 procent van de mensen in Japan een paspoort, tegenover bijna 85 procent in het Verenigd Koninkrijk. Een van de belangrijkste redenen die worden aangevoerd voor het mijden van buitenlandse reizen is de geografische ligging. Waarom zou je naar het buitenland gaan als de drieduizend kilometer lange Japanse archipel zo'n buitengewone diversiteit aan klimaten biedt, van het Siberische noorden tot het subtropische zuiden?

Vakantiegangers die op zoek zijn naar de romantiek van naaldbossen en ijzige meren hoeven niet verder te gaan dan Hokkaidō, het noordelijkste van de vier hoofdeilanden van Japan. Ook skiers gaan ernaartoe en roemen het stadje Niseko als de 'poedersneeuwhoofdstad van de wereld'. Ten zuiden van Hokkaidō ligt Honshū, het grootste en dichtstbevolkte eiland van de archipel en de belangrijkste plek in zijn geschiedenis. Door de wrijving van tektonische platen onder het eiland is Honshū in het midden doorsneden door een bergachtige ruggengraat en uitlopers. De meeste mensen wonen op de gematigde, vruchtbare vlaktes van

het eiland, in moderne megasteden als Tokio en Osaka, en trekken de bergen in als ze willen skiën, wandelen of genieten van een bad in een natuurlijke warmwaterbron.

Het derde hoofdeiland van Japan, Shikoku, ligt verscholen in de onderbuik van Honshū, terwijl het vierde, Kyūshū, net ten zuidwesten daarvan ligt. Japanse toeristen zijn dol op beide eilanden vanwege hun dramatische landschappen, warmwaterbronnen, stranden en eten. In combinatie met sterke regionale identiteiten heeft de diversiteit van het Japanse klimaat geleid tot een culinaire cultuur waarin lokale seizoensproducten en eenvoudige bereidingswijzen hoog in het vaandel staan. De prefectuur Kagawa op Shikoku beschouwt zichzelf als de beste plek in Japan voor het eten van udon: dikke noedels gemaakt van tarwe. Kyūshū staat bekend om zijn Hakata tonkotsu-ramen, geserveerd in een troebele bouillon die is ontstaan door het urenlang koken van varkensbotten.

Wie graag wil surfen, duiken of genieten van de witte zandstranden van een tropisch paradijs trekt nog verder langs de zacht glooiende zuidwestelijke boog van de archipel, naar de eilandengroep Okinawa, waarvan het meest westelijke eiland, Yonaguni, op een heldere dag vanuit Taiwan te zien is.

De mogelijkheid om van dit alles te genieten via snel en efficiënt vervoer en te verblijven in accommodaties waar je erop kunt vertrouwen dat de normen voor netheid en service hoog zijn en waar mensen werken die jouw taal spreken en die in de basis dezelfde ideeën hebben over hoe men met elkaar omgaat, heeft ertoe bijgedragen dat het binnenlands toerisme in Japan is uitgegroeid tot een industrie van meerdere biljoen yen. Daarentegen krijgen buitenlandse toeristen, met name in traditionele culturele centra zoals Kyoto, in snel tempo de reputatie ongevoe-

lig en zelfs nogal lomp te zijn, omdat ze niet begrijpen wat er van goede gasten wordt verwacht.

Critici van Japan wijzen op het lage aantal paspoorthouders, een bescheiden rol in internationale aangelegenheden – ondanks het feit dat het een belangrijke wereldeconomie is – en een netelig debat over immigratie, en stellen dat dit een klassiek geval van eilandmentaliteit is. Dit is een land, zo suggereren ze, dat overtuigd is van zijn eigen deugden en voorzichtig, zelfs wantrouwend is in zijn omgang met de buitenwereld. Hier zit een kern van waarheid in. Waar landen die rondom ingesloten zijn voortdurend moeten leren samenleven met hun burens, wat er ook gebeurt, wordt Japan van de oostelijke rand van Eurazië gescheiden door een smalle waterstrook (de Japanse Zee) en van Amerika door de uitgestrekte Stille Oceaan. Geen van beide vormt een ondoordringbare barrière, maar beide hebben de heersers van Japan door de eeuwen heen in staat gesteld een zekere mate van controle uit te oefenen over de mensen en ideeën die de archipel binnenkomen.

Het filteren en creatief aanpassen van invloeden van buitenaf vormt, samen met een schijnbaar eindeloze strijd om de gemeenschappen van de archipel tot één geheel te smeden, de centrale dramatiek van de Japanse geschiedenis. Deze heeft zich tot nu toe in drie grote fasen afgespeeld. Gedurende de eerste eeuwen van de geschreven geschiedenis voorzagen China en de koninkrijken van het Koreaanse schiereiland Japan van ijzerbewerking en rijstteelt, boeddhisme en confucianisme, architectuur en een schriftsysteem, regels, mode en een breed scala aan kunstvormen, met poëzie als belangrijkste daarvan. Vanaf de zestiende eeuw begonnen zeevarende Europeanen invloed uit te oefenen op Japan. Portugese handelaren en jezuïtische missionarissen brach-

ten nieuwe rijkdom, wapens, goederen, mode en religieuze idealen mee, waardoor een periode van uitzonderlijke innovatie en onrust in Japan nog verder werd verrijkt en gecompliceerd. Ten slotte werd Japan vanaf het midden van de negentiende eeuw gedwongen zijn plaats te vinden in een moderne, industrialiserende wereld waarvan de normen en waarden werden bepaald door de machtige economieën van West-Europa en Noord-Amerika.

De taak om één bloeiende samenleving op de Japanse archipel te creëren en in stand te houden, is vele malen in andere handen overgegaan. Een zekere vorm van eenheid werd voor het eerst bereikt in de vroege eeuwen voor Christus, toen de Yamato-clan zich ontpopte als de oppermacht op Honshū en voor haar leiders de titel *tennō*, oftewel ‘Hemelse Soeverein’, opeiste. Deze keizers en keizerinnen genoten slechts enkele eeuwen van daadwerkelijke politieke macht, waarna krijgers en later burgerpolitici de macht overnamen. Toch is de cultuur van het keizerlijk hof, die in de tiende en elfde eeuw in Kyoto bloeide, de daaropvolgende duizend jaar een indrukwekkende aantrekkingskracht blijven uitoefenen. Wat hun afkomst ook was, ambitieuze leiders in Japan trachtten zich onder te dompelen in een reeks kunstvormen die van oorsprong Oost-Aziatisch was, maar in hun volmaaktheid Japans: poëzie en kalligrafie; schilderkunst en podiumkunsten; de kunst van de gastvrijheid zoals die tot uiting komt in de theeceremonie.

Een middeleeuwse krijgsheer kon overdag bloed vergieten en 's nachts een gedicht schrijven, een paar passen uit een Nō-theaterstuk dansen of zich verliezen in het geluid van een fluit dat hem op de wind vanuit zijn kamp tegemoetkwam. Rijke kooplieden in het vroegmoderne Edo (het huidige Tokio) zoch-

ten naar handboeken met de basiselementen van de Japanse hoge cultuur en sommigen lieten zelfs theaterpodia in hun huizen bouwen. In de moderne tijd, toen Japan werd overspoeld door westerse ideeën en uitvindingen, vond het zijn plaats in de wereld als een agressieve imperiale macht maar ook als een bron van rijke en gevarieerde cultuurvormen, van keramiek en zen tot manga en sushi. Het getuigt van de opmerkelijke ontwikkeling en het uithoudingsvermogen van de Japanse cultuur dat de hofschilderkunst uit het klassieke Heian-tijdperk en de piratenavonturen van de populaire manga *One Piece* – de op één na bestverkochte literaire serie in de geschiedenis, na *Harry Potter* – deel uitmaken van hetzelfde rijke geheel.

Een deel van de aantrekkingskracht van de Japanse cultuur in het Westen ligt in de nadruk op regels, discipline en zelfbeheersing bij het perfectioneren van een kunstvorm. Alles wat eindigt op *dō*, wat ‘weg’ betekent, maakt deel uit van deze wereld: van *judō*, de ‘zachte weg’, tot *chadō*, de weg van de thee. En toch danken deze vormen een deel van hun schoonheid en verfijning aan het inzicht dat menselijke pogingen om de wereld te beheersen hun grenzen hebben: een verwelkte, verweerde uitstraling is een gewaardeerde esthetiek in tal van kunstvormen en ambachten, terwijl de *kintsugi*-methode voor het repareren van gebroken aardewerk scheuren juist benadrukt en eert met goud- of zilverpoeder. Tegelijkertijd is de prijs die wordt betaald voor de inspirerende en dramatische topografie van Japan een kwetsbaarheid voor plotselinge tragedies: aardbevingen, tsunami's, vulkaanuitbarstingen, tyfoons en modderstromen. De laatste grote aardbeving die Tokio trof, in 1923, kostte aan meer dan honderdduizend mensen het leven en werd destijds door sommigen gezien als een waarschuwing tegen de hoogmoed van de moderniteit.

Het besef dat het leven onderhevig is aan de grillen van de natuur ligt ten grondslag aan het Shintō, 'de weg van de goden', de inheemse religie van Japan en daarnaast een verteltraditie die het natuurlijke landschap afschildert als de thuisbasis van goden, godinnen en allerlei vreemde wezens, met sommige van wie je wel eens een vluchtige ontmoeting kon hebben in de schemering of op een eenzame bergpas. De boeddhistische draad in de Japanse geschiedenis vult dit aan met een scherp besef van de vergankelijkheid van het leven: het besef dat alles voortdurend ontstaat en weer verdwijnt.

Het zou overdreven zijn om te beweren (en het zou ook oneerlijk zijn om te verwachten) dat iedereen in Japan een samenhangend begrip heeft van dit rijke erfgoed. Maar het is waarschijnlijk wel terecht om te stellen dat herinneringen aan het verleden, vaak sterk geïdealiseerd, de Japanse geschiedenis vaker en met grotere kracht hebben voortgestuwd dan welk utopisch doel dan ook. De invloed van het christendom, met zijn hoop op toekomstige verlossing, is in Japan nooit sterk geweest. In plaats daarvan zien we dat de aspiraties van mensen worden gevormd door een boeddhistisch begrip van cyclische tijd, een shintoïstische nadruk op vernieuwing en een confucianistisch respect voor anderen en voor de gebruiken van de voorouders. Je hoeft geen kennis te hebben van deze filosofieën om de effecten ervan in het dagelijks leven in Japan te voelen: het eten en de rituelen rond Nieuwjaar; de viering van jeugd en wedergeboorte die gepaard gaat met het kersenbloesemseizoen in de lente; het begroeten van de overledenen tijdens O-Bon in de zomer.

De meeste mensen in Japan hebben ook een goed beeld van de belangrijkste figuren uit hun geschiedenis: Murasaki Shikibu,

auteur van *The Tale of Genji** uit ca. 1000 n.Chr.; Oda Nobunaga, krijgsheer en vereniger van Japan; Tokugawa Ieyasu, stichter van een shogunaat dat Japan gedurende twee eeuwen grotendeels vredig en stabiel hield. Gedurende de moderne tijd was hierin een rol weggelegd voor televisie en film, van de eerste stomme samoeraifilms uit de jaren twintig tot de tijdreisdrama's van de eenentwintigste eeuw – waarvan er één gaat over een ietwat verwende en luie tienerjongen die terug wordt getransporteerd naar de tijd van Oda Nobunaga, om daar te leren wat het betekent om een man te zijn. Ook manga en anime dragen de vlam van de Japanse geschiedenis en cultuur: vaak het werk van zeer verfijnde kunstenaars die niet met hun kennis te koop lopen, maar sommige van de grote figuren, symbolen en dilemma's uit het verleden in hun verhalen verweven.

Manga en anime spelen tegenwoordig ook een centrale rol in de manier waarop jongeren over de hele wereld in aanraking komen met Japan en zijn geschiedenis, en er verliefd op raken. Het doel van deze *Kleine geschiedenis* is een gids te bieden voor het geheel, om lezers te helpen hun favoriete personen, producten en momenten te verbinden aan het grotere verhaal van de archipel. Het is ongetwijfeld een van de vruchtbaarste plekken op aarde voor drama, grootse ideeën, grote tragedie, voortreffelijke cuisine en allerlei creatieve prestaties. Ik hoop dat de lezers aan het eind een beetje begrip zullen hebben gekregen voor de 80 procent van de Japanners die geen behoefte heeft aan een paspoort. Waarom zou je er een aanvragen als thuisblijven al zo'n avontuur is?

* In het Nederlands vertaald als *Het verhaal van Genji* (vertaald door J. Vos)